

НАШ МІСЦЕВИЙ ВАВИЛОН

**Історія мовної політики на території
сучасного Закарпаття
у першій половині ХХ століття
(до 1944 року)**

**Науково-дослідний інститут
політичної регіоналістики
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»**

**Степан Черничко
Чілла Фединець**

НАШ МІСЦЕВИЙ ВАВИЛОН

**Історія мовної політики на території
сучасного Закарпаття
у першій половині ХХ століття
(до 1944 року)**

**Ужгород
Поліграфцентр «Ліра»
2014**

ББК 81.2 – 03 (4 УКР – 4 ЗАК)

Ч 49

УДК 81'272 (477.87)

Черничко Степан, Фединець Чілла

НАШ МІСЦЕВИЙ ВАВИЛОН: Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року): Монографія. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. – 236 с.

Закарпаття у ХХ столітті належало декільком країнам, навіть були періоди, коли територія регіону підпорядковувалася одночасно різним державам. Саме тому історія краю є унікальною, в якому часто співіснували докорінно протилежні одне одному мовно-політичні прагнення. Використання та функціональний розвиток мов залежав від об'єктивних (історичних, політичних, економічних, соціально-культурних, соціально-демографічних) та суб'єктивних (ідеологічних) факторів. У монографії розглядається мовна політика саме як сукупність таких чинників.

Автори:

Степан Черничко

кандидат філологічних наук,
Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці II
(м. Берегово)

Чілла Фединець

доктор філософії,
Інститут досліджень меншин Центру
суспільних наук Угорської академії наук
(м. Будапешт)

Рецензенти:

Світлана Мельник

кандидат філологічних наук,
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

Маріан Токар

кандидат історичних наук,
Науково-дослідний інститут політичної
регіоналістики УжНУ
(м. Ужгород)

Рекомендовано до друку Науковою радою НДІ політичної регіоналістики УжНУ
(Протокол № 5 від 17 лютого 2014 року)

ISBN 978-617-596-143-8

Джерело карт та фотодокументів: *Архів та музей Управління закарпатської реформаторської церкви, Музей Берегівщини, Державний архів Закарпатської області, Архів Науково-дослідного центру імені А. Годинок Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II та особистий архів авторів*

© С.Черничко, Ч.Фединець, 2014

© Науково-дослідний інститут політичної регіоналістики УжНУ, 2014

ЗМІСТ

МОВНА ПОЛІТИКА	7
1. Поняття мовної політики	9
2. Кому потрібна мовна політика?	15
МОВНА ПОЛІТИКА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ (до 1918 р.)	21
2.1. Етнополітичні процеси та питання державної мови і мови місцевих слов'ян	23
2.2. Основні засади мовної політики в освіті	39
2.3. Державна політика асиміляції	47
МОВНО-ПОЛІТИЧНІ УСТРЕМЛІННЯ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1918–1939 рр.)	59
3.1. Міжнародний аспект мовної політики	61
3.2. Національна і мовна політика новоствореної держави	67
3.3. Мовні орієнтації	91
МОВНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДУ РЕГЕНТСЬКОГО КОМІСАРІАТУ ПІДКАРПАТСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ (1939–1944 рр.)	129
4.1. Офіційна двомовність.....	131
4.2. Питання кодифікації русинської мови	157
МОВА, ІСТОРІЯ, ПОЛІТИКА: ДОСВІД РЕГІОНУ	183
5.1. Статус мов у першій половині ХХ століття	185
5.2. Мова або діалект: мовознавча чи політична проблема?.....	193
5.3. Історичний досвід	209
ЛІТЕРАТУРА	215

МОВНА ПОЛІТИКА

Листівка з двомовним текстом, початок 1900-х років

1.1. Поняття мовної політики

Політика є свідомою та планованою діяльністю будь-якої держави, партії чи організації заради досягнення певних суспільних, економічних, культурних та інших цілей. Державна політика стосується майже всіх сфер суспільства: впливає на економічне життя, культуру, демографічні процеси, зайнятість населення, освіту тощо. Відповідно до цього розрізняється багато різновидів політики: суспільна, економічна, культурна, демографічна, освітня тощо.

Держави, як правило, розвивають політичну діяльність і щодо мов, які функціонують на їхніх територіях (Вахтин–Головко 2004: 164, Grin 2003: 30). Це і є мовна політика (англійською – Language Policy). «Розробка лінгвістичних проблем, спрямованих на те, щоб управляти мовними процесами, носить назву мовної політики; мовна політика – частина соціолінгвістики, вихід цієї науки в мовленнєву практику» (Беликов–Крысин 2001: 13). Стратегія мовної політики є невід’ємною частиною національної політики (Мельник–Черничко 2010, Csernicskó–Melnyik 2010b).

За визначенням В. Брицина мовна політика – «сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі. У багатонаціональних державах мовна політика є складником національної політики, вона віддзеркалює її принципи, відповідає панівній ідеології. Спрямування і форми впровадження мовної політики детерміновані існуючим суспільно-політичним ладом, режимом правління, міжетнічними відносинами в економіці, культурі, релігії тощо. Мовна політика здатна або закріплювати привілеї панівної мови, або ж сприяти зняттю національних конфліктів шляхом підтримки мов національних меншин» (Брицин 2000а: 328).

Отже, мовна політика – свідомі дії держави або іншої організації чи установи, яка здійснює політичну діяльність, задля впливу на соціолінгвістичну ситуацію; сукупність заходів, що здійснюються міжнародною організацією, державою, партією, класом, суспільним угрупованням для зміни та збереження, функціонального розподілу

мов та мовних підсистем, для введення нових або збереження старих мовних норм (Алпатов 2000, Антошкина и тов. 2007, Беликов–Крысин 2001, Брицин 2000а, Вахтин–Головко 2004: 163–164, Мечковская 2000: 117–118, Нагорна 2005, Раннут 2004: 63–70, Vochtmann 1993, Cooper 1989, Fishman 1974, 1998, Grin 2003: 30, Labrie 1996, Nádor 2002, Spolsky 2004, Szépe–Derényi ред. 1999).

Соціолінгвістична ситуація – це сукупність демографічних (кількість носіїв певних мов), суспільних (як соціальна ситуація характеризує людей, що говорять певними мовами), юридичних (чи мають права на використання мови), економічних (чи економічно доцільне вживання певної мови), освітніх (чи присутня мова на різних рівнях освіти) та культурних (які культурні цінності пов'язані з цією мовою) чинників, які разом визначають сучасний стан та майбутнє мов, що використовуються у певному суспільстві (Брицин 2000b).

Мовна політика – це прагнення держави впливати на деякі (чи навіть усі) з перелічених вище факторів для утримання соціолінгвістичної ситуації або її зміни.

З поняттям «мовна політика» тісно пов'язане поняття «мовне планування» (див. Вахтин–Головко 2004: 163–164, Mesthrie–Swann–Deumert–Lear 2009: 371, Wiley 2001). У сучасній соціолінгвістиці мовне планування представлено як предмет окремого наукового дослідження.¹ Мовне планування (англійською – Language planning) – багатозначний термін мовознавства, предмет окремого наукового дослідження у сфері соціолінгвістики. У рамках соціолінгвістики мовне планування розглядається як елемент макросоціолінгвістики (Беликов–Крысин 2001: 247).

Л. Нагорна (2005: 63–64) пише: «Сьогодні вже можна говорити про чітко окреслену предметну сферу політичної лінгвістики, яка включає в себе не тільки аналіз дискурсів і дискурсивних практик, але й широкий спектр проблем політичної мови, комунікацій, мовної політики, політико-правового режиму мовного життя суспільства».

---

¹ Про це свідчить і те, що видається окремий фаховий міжнародний науковий журнал Language Problems & Language Planning (John Benjamins Publishing Company, Amsterdam).

Основні цільові галузі нової субдисципліни визначає дослідниця таким чином:

- мовна політика і мовне планування;
- мова у процесі націєбудівництва;
- мова і символічна влада.

Під терміном «мовне планування» у науковій літературі розуміють технократичний процес, пов'язаний із систематизацією та розвитком стандартизованого мовного варіанту з метою вирішити комунікативні потреби та мовні проблеми, мовні конфлікти (Fasold 1997: 250–265). Поняття мовного планування позначає також і сукупність практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин, соціолінгвістичних проблем у країні або на певній території держави, та/або на розвиток мовної системи у певному напрямі: нормування, кодифікація, стандартизація мови або окремих мовних явищ (Фішман 2009, Clyne 2003, Cobarrubias 1983, Cooper 1989, Haugen 1959: 8–21, 1972, 1987, Trudgill 1992b: 47, 2003: 77, Wardhaugh 1995).

Мовне планування може проводитися як окремими особистостями, так і державними закладами або інституціями (Clyne 2003).

Термін мовне планування часто використовують як синонім терміна мовна політика (Фішман 2009, Kiss 1995, Szépe 1984, 2001). Причиною цього є те, що як зміст поняття «мовну планування», так і зміст поняття «мовна політика» містить важливу ознаку про компонент зовнішньої та внутрішньої політики держави, який значно впливає на мовну ситуацію в країні. Мовна політика і мовне планування також є однією з форм свідомого, планованого впливу еліти суспільства на мову, розвиток мовної ситуації, мовних відносин.

Деякі мовознавці вважають, що мовне планування є основою компетентної мовної політики: мовна політика вводить у практику всі дії, які закладені у науково обґрунтовану концепцію мовного планування (Bartha 1999, Cobarrubias 1983, Garvin 1993, 1998, Haugen 1987, Kiss 1995, Szépe 2001, Wiley 2001). Терміни «мовне планування» і «мовна політика» часто вживаються у близьких контекстах,

мовне планування іноді визнають за гіпонім до гіпероніма мовна політика (див. Лазаренко 2003).

У науковій літературі розрізняють три види або категорії мовного планування (Фішман 2009, Clyne 2003, Cobarrubias 1983, Cooper 1989, Garvin 1993, 1998, Haugen 1983, 1987, Tolcsvai Nagy ред. 1998, Wardhaugh 1995):

1) Планування щодо статусу мови або мов у суспільстві/держави (англійською: Status planning). Ця категорія дуже схожа на мовну політику.

2) Планування щодо системи мови або мовних варіантів (Corpus planning). До цього виду мовного планування відносять алфавітизацію, нормалізацію, кодифікацію, стандартизацію, модернізацію мови, вироблення фахових термінологій і т.д.

3) Планування щодо вивчення і викладання мов та/або мовних варіантів у системі державної освіти (Acquisition planning). Ця категорія включає в себе частину мовної та освітньої політики держави.

Ейнар Хауген (Haugen 1983), видатний американський соціолінгвіст поділяє процес мовного планування на чотири фази:

Перша фаза – відбір мовного варіанту або варіантів, що забезпечують основу для нової норми.

Друга – кодифікація через відбір писемності, визначення фонології та її відповідність до орфографії, морфології та правил словотворення, встановлення правила для граматики.

Третя – заходи, спрямовані на втілення в ужиток (узус) попередньо вибраних і кодифікованих норм. Це стосується насамперед освіти (у школах, вищих навчальних закладах), офіційних, релігійних та комерційних агенцій, засобів масової інформації, а також врегулювання мовної практики через постанови, приписи.

Четверта – розбудова, яка включає подальший розвиток та розповсюдження нової норми мови та розширює її здатність задовольнити різні комунікативні потреби суспільства. Ця фаза є адаптацією мови з метою її відповідності до суспільних вимог. Тут

особлива роль відводиться розвитку та актуалізації терміносистеми (Mesthrie–Swann–Denmert–Leap 2009: 375–380).

Мовна політика та тісно пов'язане з нею мовне планування визначає, наприклад, які мови мають вивчатися у загальній середній та вищій школі, використання яких мов обов'язкове і можливе у суспільному житті, які мови заборонено вживати тощо. Мовна політика відіграє важливу роль особливо у таких неоднорідних (багатоликих із погляду національностей та мов) регіонах, яким є сьогодні Закарпаття. У таких регіонах мовна політика може толерувати, підтримувати або забороняти використання певних мов, і завдяки цьому вона може відігравати важливу роль у визначенні становища певних мов та навіть у визначенні їхнього майбутнього.

Мовна політика визначає також і те, який юридичний статус повинні мати певні мови. Щодо соціальної значущості виділяють три типи мов (Szarka 2003):

– *державна мова* (офіційна мова певної держави, яка є мовою законодавства, постанов, державного та адміністративного діловодства, публічної діяльності);

– *офіційна мова* (мова, використання якої в офіційному житті дозволяється або визначається законами; державна мова має статус офіційної, однак не всі офіційні мови є державними);

– *мова національної меншини або міноритарна мова* (мова громадян певної держави, які по відношенню до всього населення з демографічної та/або політичної, соціологічної, мовної точки зору створюють меншість; міноритарні мови можуть мати різні статуси);

– однак трапляється й те, що її не визнають як самостійну мову.

У мовознавчій літературі немає чіткого і однозначного визначення понять «державна мова», «офіційна мова», «міноритарна мова» (мова меншини). У Центральній та Східній Європі, як правило, статус державної мови надано мові титульної нації держави, і водночас ця мова виконує функції офіційної мови.

Мовна політика може мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Конструктивна мовна політика спрямована на розширення функцій мов, сфери їх застосування. Деструктивна мовна політика спрямована на встановлення певних привілеїв щодо

відповідних мов, як правило – мов титульних націй держави, які мають статус державної.

Розрізняють централізовану і нецентралізовану мовну політику. Централізована мовна політика передбачає систему загально-обов'язкових для всіх регіонів та етнічних груп заходів щодо забезпечення здійснення на місцях центральної влади. Нецентралізована мовна політика дає можливість місцевим органам влади прийняти та запровадити мовнополітичні рішення, які не мають обов'язкової сили за межами даного регіону. Як правило, це політика регіональних громадських рухів, які діють враховуючі особливості регіональної мовної ситуації.

1.2. Кому потрібна мовна політика?

Жодна держава не може уникнути впровадження мовної політики. Кожна політична еліта має обов'язково визначитись, яку мову використовувати в управлінні державою, офіційному діловодстві, освіті, культурі, тощо (Kymlicka–Krizsán 1997). «Немає „німих” держав. Їхні зовнішні та внутрішні функції завжди реалізуються певною мовою чи мовами» (Радевич-Винницький–Іванишин 2012: 145). Слід постійно пам'ятати, що будь-яке рішення щодо мови – це політичне рішення, яке має прийматися при одночасному врахуванні об'єктивних комунікативних потреб й механізму групової ідентифікації. Навіть якщо державні органи не приймають пряме рішення щодо вживання мов у суспільстві, – це теж мовна політика. Така мовна політика вважається «laissez faire», тобто мовна політика «не втручання» (див. Phillipson 2003: 1–23, Kontra 2010b: 28).

Мукачево, початок XX століття

Мета цього видання – описати, як впливала мовна політика різних держав на мови, якими розмовляє населення території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ ст. (до 1944 року включно). У монографії дається коротка характеристика державної мовної політики даного історичного періоду, та аналіз юридичного статусу мов. На основі ілюстраційного матеріалу показано і те, яке співвідношення між мовною політикою та мовним ландшафтом. Офіційні дорожні знаки, рекламні вивіски, назви вулиць, географічні назви, офіційні таблиці комерційних і урядових установ разом складають мовний ландшафт (англійською – Linguistic Landscape) даного регіону або місцевої агломерації (Landry–Bourhis 1997, Pavlenko 2009, 2012). Мовний ландшафт віддзеркалює основні напрями державної мовної політики і характеризує статус мов в регіоні.

Регіон, що ми тепер називаємо «Закарпаття», історично і традиційно характеризується своїм розмаїттям: тут проживають представники різних національностей та конфесій, вживається багато мов, представлено декілька культур (див. Таблицю 1).

Таблиця № 1. Зміни етнічного складу населення на сучасній території Закарпатської області, 1880–2001 роки (у %)

Складено на основі: Kocsis–Kocsis-Hodosi (1998), Ільтьо ред. (2003).

	1880 р.	1910 р.	1921 р.	1930 р.	1941 р.	1959 р.	1970 р.	1979 р.	1989 р.	2001 р.
Українці/русини	59,80	55,54	60,79	60,80	58,81	74,60	76,42	77,75	78,41	80,51
Угорці	25,47	30,66	18,13	15,93	27,41	15,89	14,37	13,71	12,50	12,08
Росіяни						3,22	3,33	3,61	3,97	2,47
Німці	7,59	10,54	1,57	1,74	1,55	0,38	0,40	0,32	0,28	0,29
Румуни	1,86	1,90			1,83	1,99	2,22	2,35	2,37	2,56
Словаки	1,96	1,05	3,21	4,73	0,80	1,34	0,97	0,77	0,59	0,45
Євреї			13,08	12,51	9,25	1,32	1,03	0,33	0,21	0,04
Цигани					0,14	0,54	0,56	0,48	0,97	1,12
Інші	3,32	0,31	3,23	4,29	0,19	0,72	0,71	0,67	0,69	0,52

Цілковом свідомо ми намагалися використовувати назву національних спільнот так, як її вживали у певну історичну епоху. Так, наприклад, усупереч тому, що сучасна офіційна українська

національна та мовна політика не визнає існування окремого русинського народу та мови², описуючи мовно-політичну ситуацію до 1944 року, використовуємо термін «русин», або «руський». Метою нашого аналізу не є розв'язання питання щодо існування чи не існування окремої русинської мови. В ті історичні періоди, коли русинська (руська) мова згадується окремо від української, ми спробуємо визначити юридичний статус згаданої мови, не дивлячись на те, що це дійсно окрема від української мови або діалект її.

Тривимний текст на міській бібліотеці у Берегові

Етапи мовної політики, які стосуються сучасного Закарпаття, слід розглядати з історичної площини. Необхідно враховувати, що

---

² У частині 2 статті 7 Закону України «Про засади державної мовної політики» до переліку мов, до яких застосовуються заходи, спрямовані на використання регіональних мов або мов меншин, що передбачені в Законі, є і русинська мова. Виходячи з того, що частина ii) статті 1 Європейської хартії регіональних мов або мов меншин зазначається, що термін «регіональна мова або мова меншини» не включає діалекти офіційної мови держави, і враховуючи те, що у переліку мов, до яких застосовуються положення цього Закону, є русинська мова, частина 2 статті 7 Закону є офіційним визнанням русинської як окремої мови від інших, у тому числі, української (Товт–Черничко 2013: 22).

історичне Закарпаття у ХХ столітті належало декільком державам, навіть були періоди, коли територія сучасного Закарпаття підпорядковувалася одночасно різним державам. Саме тому історія краю є унікальною, в якому часто існували докорінно протилежні одне одному мовно-політичні прагнення (див. Таблицю 2).

У відомому анекдоті йдеться про те, що закарпатський дідусь протягом свого життя був громадянином кількох держав, хоча жодного разу не покидав свого рідного села (Butt 2002: 155). Закономірно, що такі зміни держав завжди поєднувалися зі зміною мовної політики, державної мови.

Крамниця в Підкарпатській Русі

Використання та функціональний розвиток мов у країні, як і державна мовна політика, залежить від об'єктивних (історичних, політичних, економічних, соціально-культурних, соціально-демографічних) та суб'єктивних (ідеологічних) факторів. Тому в розділах цієї монографії ми розглядаємо мовну політику саме як сукупність таких чинників.

Таблиця № 2. Державно-адміністративні показники сучасної території Закарпаття у ХХ столітті

Складено на основі видань: Вегеш–Фединець ред. 2010, Fedinac–Vehes eds. 2010, Левенець та ін. ред. (2008), Вегеш та ін. ред. (2011: 258–265), Cserniczkó (2013).

Державна приналежність	Період	Назва регіону	Статус регіону
Угорське Королівство у складі Австро-Угорської монархії	1867–1918	Унг, Берег, Угоча, Марамарош комітати	Не має окремих адміністративний статус.
Перша Чехословацька Республіка	1919–1938	Підкарпатська Русь	Теоретично має автономний статус.
Друга Чехо-словацька Республіка	1938–1939	Підкарпатська Русь	Має статус автономії.
Карпатська Україна	14–15.03. 1939	Карпатська Україна	Незалежна держава.
Угорське Королівство	1939–1944	Підкарпатська територія	Тимчасовий період адміністративного управління (особовий статус).
Закарпатська Україна	26.11.1944–22.1.1946	Закарпатська Україна	Псевдо-державний період.
СРСР	1946–1991	Закарпатська область	Область Української РСР у складі СРСР.
Україна	від 1991 р.	Закарпатська область	Область у складі України.

МОВНА ПОЛІТИКА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ (до 1918 р.)

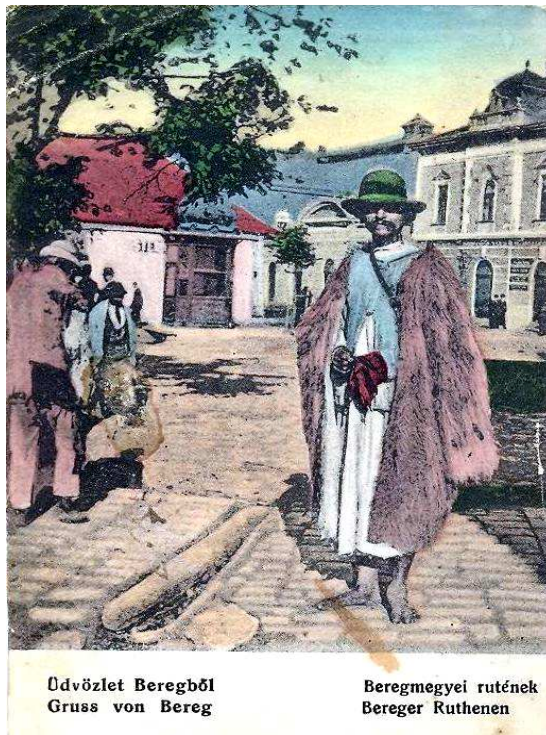

Руські селяни в Мукачеві (початок 1900-х років)

2.1. Етнополітичні процеси та питання державної мови і мови місцевих слов'ян

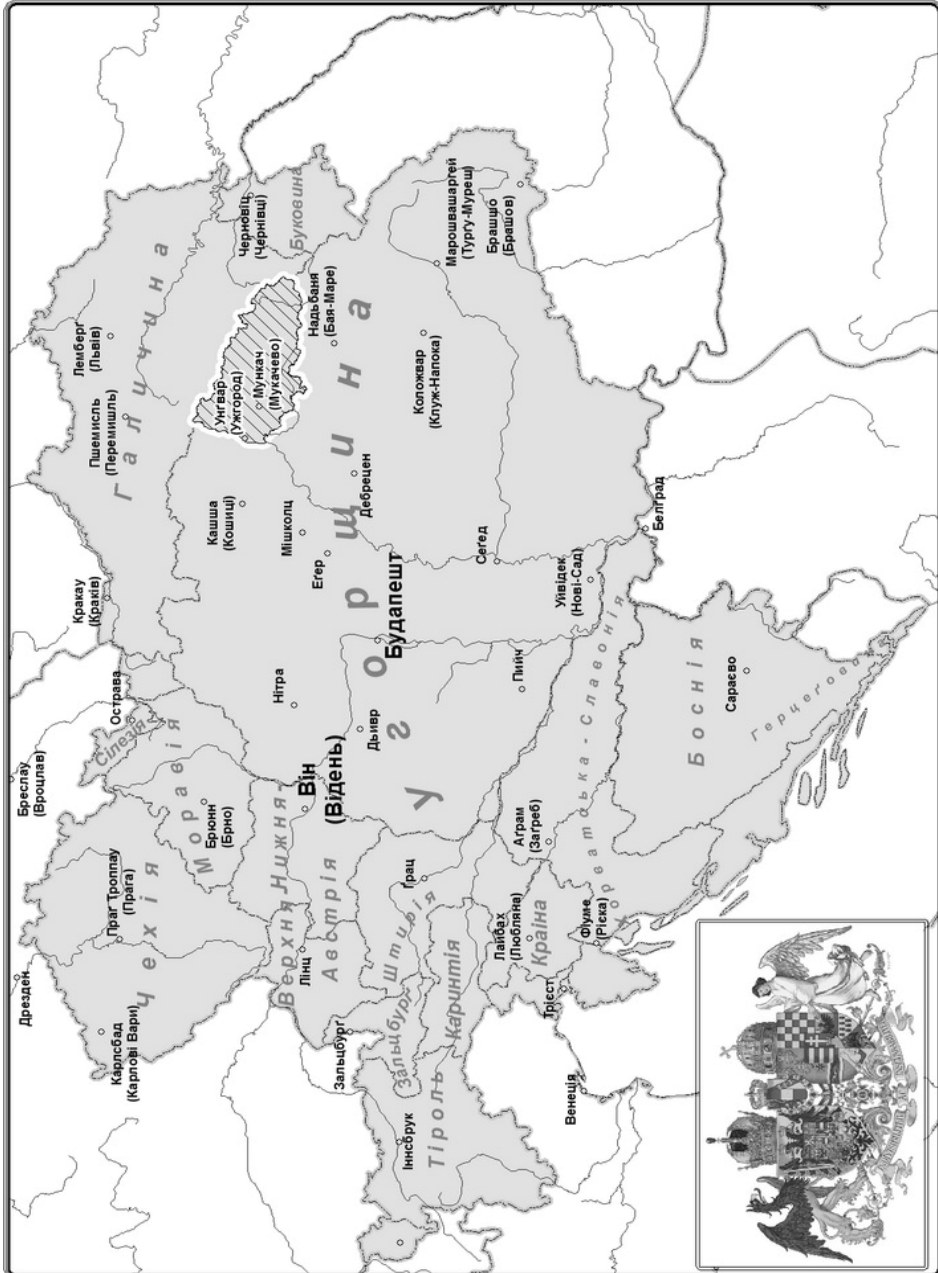
Територію сучасного Закарпаття в основному склали чотири комітати історичної Угорщини: Берег, Мараморош, Угоча та Унг. У складі сучасного Закарпаття є незначні території з комітатів Земплін, Сатмар та Саболч (Вегеш та ін. 2011: 5–8; див. Карту 1 та 2).

Бережський русин, початок XX ст.

У краї етнічну та мовну більшість склали представники руського (русинського/рутенського) народу (Kocsis–Tátraí 2013; див. Таблицю 3). На середину XIX століття вони ще не мали єдиної літературної мови, прихильники різних напрямів вели між собою безперервну боротьбу (Фединець–Генці 2010, Cserniczkó 2013).

Карта № 1. Сучасна територія Закарпаття у складі Австро-Угорської Монархії

Карта № 2. Території комітатів Земплін, Унг, Берег, Угоча, Сот мар і Марамарош та сучасна територія Закарпаття

Таблиця № 3. Етнічний склад історичного Закарпаття, 1880–1910 роки

Складено на основі видань: Kocsis–Kocsisné (1992: 35), Kocsis–Kocsis-Hodosi (1998).

Рідна мова	1880		1910	
	осіб	%	осіб	%
Руська	244 742	59,8	330 010	54,5
Угорська	105 343	25,7	185 433	30,6
Німецька	31 745	7,8	64 257	10,6
Румунська	16 713	4,1	11 668	1,9
Словацька	8 611	2,1	6 346	1,0
Інша	1 817	0,5	8 228	0,4
<i>Все населення</i>	<i>408 971</i>	<i>100,0</i>	<i>605 942</i>	<i>100,0</i>

Однак після укладення компромісної угоди між Австрією та Угорщиною у 1867 році, зі створенням багатонаціональної Австро-Угорської монархії, в угорській частині якої угорці не склали більшість (див. Таблицю 4), у політичному мисленні стало важливим досягнення кількісної переваги угорців, якщо потрібно, навіть шляхом просування асиміляції (Bánffy 1903, Csernicskó 2013: 64, Gyurgyák 2007).

Таблиця № 4. Склад населення Угорського королівства (окрім Хорватської Славонії) за рідною мовою (1880–1910 рр.)

Джерело: Romsics (2010: 49).

Рідна мова:	1880		1900		1910	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Угорська	6 165 455	44,8	8 651 520	51,4	9 944 627	54,4
Німецька	1 799 232	13,1	1 999 060	11,9	1 903 357	10,4
Словацька	1 790 485	13,0	2 002 165	11,9	1 946 357	10,7
Румунська	2 323 794	16,9	2 798 559	16,6	2 948 186	16,1
Руська	342 354	2,5	424 774	2,5	464 270	2,5
Хорватська, сербська	613 394	4,5	629 169	3,7	656 324	3,6
Інша	714 889	5,2	333 008	2,0	401 412	2,3
<i>Всього</i>	<i>13 749 603</i>	<i>100,0</i>	<i>16 838 255</i>	<i>100</i>	<i>18 264 533</i>	<i>100,0</i>

Ці прагнення угорського уряду приносили певні успіхи, оскільки в комітатах Унг, Берег, Угоча і Марамарош від 1890 по 1910 рік частка населення з неугорською рідною мовою зменшилася (Рисунок 1).

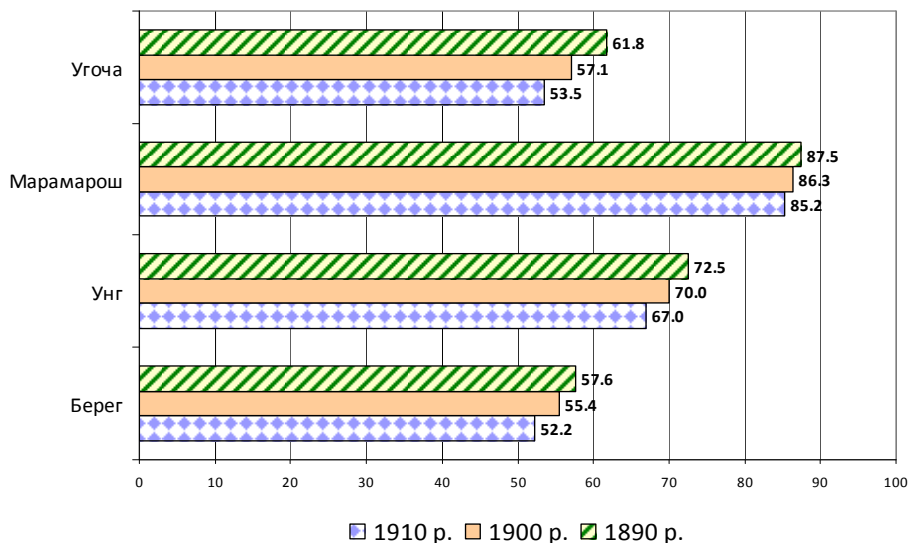
Мовна асиміляція особливо втручала єврейське населення регіону (Kotormány 2013: 40–42, Ungváry 2012: 33). Наприклад, в комітаті Берег від 1890 року на 1910 рік частка угорськомовних євреїв зросла з 39,1% до 52,6%, в Унг – з 33,5% до 51,8%, в Марамарош – з 8,4% до 17,0%, в Угоча – з 41,3% до 61,9% (Таблиця 5).

Підкарпатські євреї традиційно багатомовні. Євреї Угорщини взагалі володіли мовами середовища та державною (офіційною) мовою – залежно від того, наскільки ці мови були їм потрібні у повсякденному житті. На території сучасного Закарпатті євреї

володіли угорською, руською, словацькою, місцевими німецькими діалектами, румунською для комунікації із сусідами та торгівлі, а німецького, угорського, і пізніше – чеською, російською як мовами державної влади. «В Угорщині – з точки зору мови ідиш на кордоні Сходу і Заходу – виникла унікальна і складна ситуація у другій половині 19 століття. Використання мов в єврейській спільноті залежало від двох факторів: по-перше, географічних, а з іншого боку, впливу релігійних відмінностей. У західній частині Угорщини євреї зазвичай наслідували приклад Західної Європи, і з мови ідиш поступово перейшли на німецьку, потім з німецької на угорську. У східній частині країни дотримувались до галицького зразка, якій характеризується мовним консерватизмом – на сході євреї і далі наполягали на ідиш. Водночас неологи та асимільовані євреї по всій країні закликали до мадяризації, а ортодоксальні євреї взагалі були проти акультурації та асиміляції, тобто зміну своєї мови на німецьку або угорську» (Kotormány 2013: 38).

Рисунок № 1. Частка населення з неугорською рідною мовою в комітатах Унг, Берг, Угоча, Марамарош Угорського королівства (1880–1910, у %-х)

Складено на основі видання: Csernicskó (1998a: 164).

Таблиця № 5. Частка єврейського населення, яке вважає угорську рідною, 1890–1910 рр. (за даними переписів населення)

Складено на основі: Konrád (2013a: 18, 2013b: 108).

		Берег	Унг	Марамарош	Угоча
1890	кількість євреїв (осіб)	20703	16423	33463	7835
	частка євреїв від кількості населення	13,5	13,0	14,7	12,0
	євреї, які вважають угорську рідною	39,1	33,5	8,4	41,3
1900	кількість євреїв (осіб)	24358	15599	45073	9414
	частка євреїв від кількості населення	13,6	11,5	16,8	12,5
	євреї, які вважають угорську рідною	44,0	46,1	12,8	47,9
1910	кількість євреїв (осіб)	29052	16776	56006	10566
	частка євреїв від кількості населення	13,9	10,9	18,1	12,7
	євреї, які вважають угорську рідною	52,6	51,8	17,0	12,7

Офіційною мовою угорської держави аж до епохи освічення (до середини XIX сторіччя) була латинська (Mikó 1943, Nádor 2002). Тільки на цій мові можна було отримати вищу освіту. Національні точки зору в освітній політиці з'являються лише від другої половини XVIII століття. Прийнятий у 1777 році закон «Ratio Educationis», який уперше всеохоплююче регулював освіту Угорщини, окрему увагу приділив базовим школам із мовами навчання національностей. Закон перелічує сім націй, представники яких проживають на території держави: угорська, німецька, словацька, хорватська, руська (русинська), сербська та румунська.

Під час свого правління імператор Йосип II намагався зробити німецьку офіційною мовою держави, а також мовою середньої та вищої освіти, але ініціатива викликала жорсткий супротив, і таким

чином монарх відкликав свої постанови щодо цього (Фединець–Генці 2010: 639, Nádor 2002, Fedinec–Gönczi 2010).

Угорську мову вводили в офіційне діловодство поступово від 1790 року законами, які регулювали окремі сфери суспільного життя, освіти, тощо. Такими законами були, наприклад, закони № VII від 1792, № IV від 1805, № VIII від 1830, № VI від 1840 року (Csernicskó 2013: 64, Katus 1993, Mikó 1943, Nádor 2002, Szekfű 1926). Кожний новий крок наражався на слабкі чи потужні протести серед представників різних національностей. Втілення в життя законів, безпосереднє введення угорської як державної мови сповільнювало те, що не було в достатній кількості вчителів, а також відповідної методики для викладання угорської мови як іноземної. Угорська стала офіційною державною мовою парламенту, установ, адміністрацій, судочинства та освіти внаслідок вступу в дію закону № II від 1844 року (Bindorffer 2010: 14–15, Nádor 2002: 67).

Наступним важливим кроком стало прийняття у 1868 році закону «Про рівноправність національностей» № XLIV, згідно з яким мовою парламенту та головних установ є угорська, однак закони також потрібно видавати і мовами інших національностей (§ 1). У містах та селах мовою діловодства є найбільш поширена мова (§ 21). Законом надавалося необмежене право користуватися рідною мовою з місцевими органами влади, в судочинстві, освіті, церкві (§ 23).

Закон був ліберальним щодо надання громадянам рівних прав, незалежно від етнічної належності (Левенець та інші ред. 2008: 152–153). Принцип закону наступний: «Згідно з основоположеннями конституції, всі громадяни Угорщини утворюють єдину націю, нероздільну угорську націю, рівноправними членами якої є всі громадяни вітчизни, що належать до будь-яких національностей» (Nádor 2002: 77).

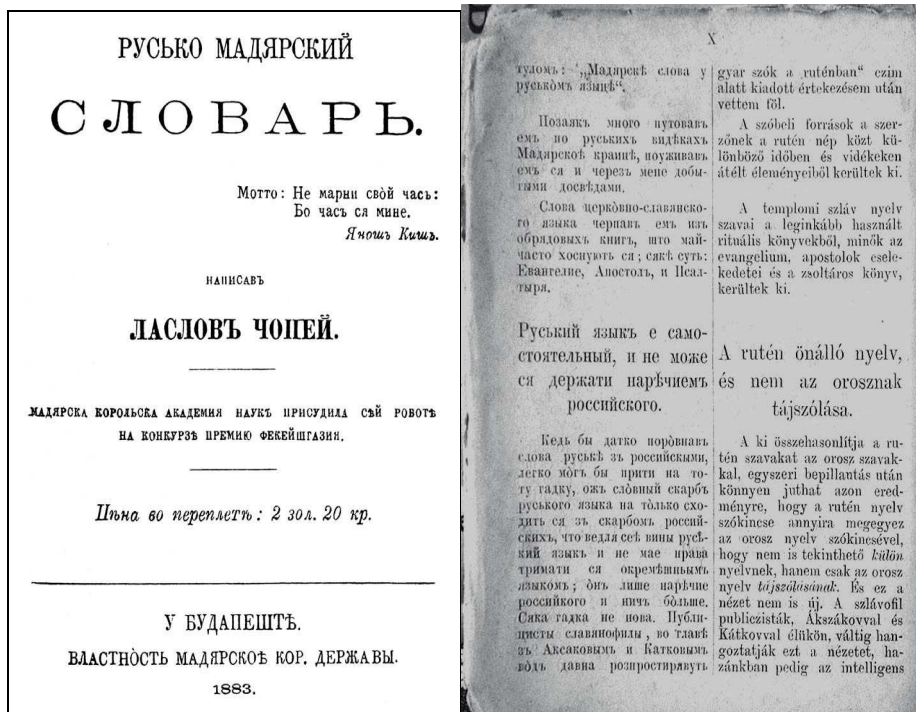
Закон № XLIV 1868 року був основою державної мовної політики аж до 1919 року. Але, на жаль, більшість положень досить ліберального закону на практиці не виконувались (Сова 1937: 298, Левенець та інші ред. 2008: 150–154, Ács 1984: 271–273, Nádor 2002: 78, Плішкова 2008: 34). Деякі науковці вважають, що закон 1868 року державні структури використовували на запровадження угорської

мови як державної, і залишав відносно вузькі можливості вживання мов меншин (Bindorffer 2010: 19, Gyurgyák 2007: 78). Відомий угорський історик, І. Ромшич (Romsics 2008: 207) підкреслює, що в основі згаданого закону лежала ідеологія єдиної угорської політичної нації та єдиної державної мови – угорської. Національності не сприймали цю ідеологію (Маґочій 2007b: 63–64, Сова 1937, Katus 1993, Nádor 2002, Gyurgyák 2007: 22–24, 72–82).

На банкнотах того часу надписи сформулювалися багатьма мовами, поряд з німецькою та угорською, у тому числі, і українською

Українська мова не згадується у законі № XLIV, але всі її положення поширювалися і на русинську (руську) мову. За оцінкою тодішньої угорської влади, мова закарпатських слов'ян, як і малоруська (українська), відрізняється від російської мови. «Руський языкъ е самостоятельный, и не може ся держати нарѣчиемъ російского», писав в 1883 році Ласло Чопей (Csorey 1883: X). Угорські мовознавці не вважали окремою мовою діалекти русинів Угорщини (Bonkáló 1910: 3, 1915: 81, 1940/1996: 58, Csorey 1883: X, Hodinka 1900: 406, Sztripszky 1913: 278).

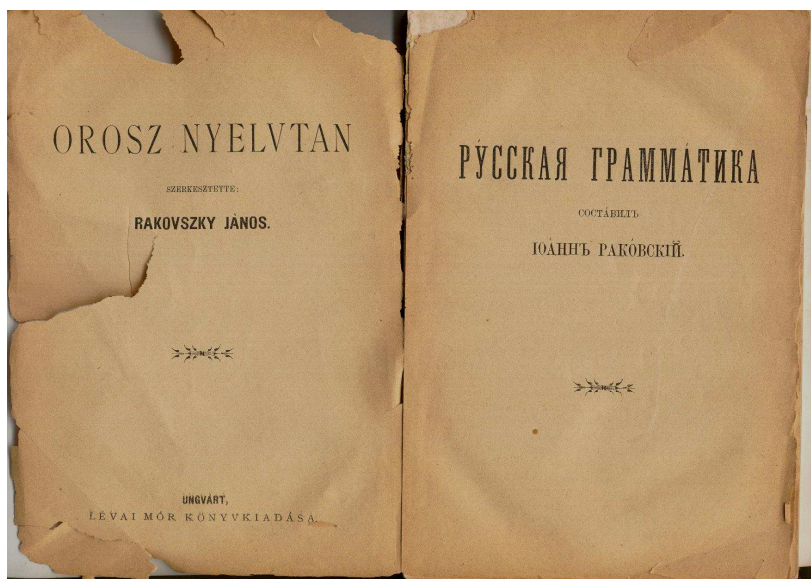

Титульна сторінка словника Л. Чопея і сторінка X видання

Серед місцевих слов'ян на межі XIX–XX століть у функції літературної мови найчастіше використовувалась російська (великоруська). Вона була мовою освіти, науки, преси (Плішкова 2008: 21–22, Sztripszky 1913). За цей період русофільський рух вважався найсильнішим в регіоні (Csernicskó 2013: 75–111). Програму русофільського напрямку написав Адольф Добрянський, під назвою «*Проектъ политической програмы для Руси австрійской*», в якому проголошував єдине коріння руського, білоруського та російського народів та ідею панславізму (див. Левенець та інші ред. 2008: 146, Магочій 2007а: 356).³ Граматику русофільського напрямку, яка була далекою і від мови населення Закарпаття (див. Vonkáló 1935: 46), і від літера-

³ *Проектъ политической програмы для Руси австрійской*. Львовъ, 1871. Про політичну творчість Добрянського див. Аристов (1928/1995: 36–40), Феерчакъ (1888: 24–26).

турного варіанта російської (див. Кушко 2007: 39, Sztripszky 1913: 287) створив Іван Раковський (1815–1885).⁴ Він був одним із засновників Товариства Святого Василя (1866–1902), що видавало підручники та періодичні видання (Аристов 1928/1995: 35–36, Левенець та інші ред. 2008: 142–143, Францевъ 1931: 4–6). На основі русофільських граматик К. Сабова⁵ та Є. Сабова⁶ видали свої праці Александръ Митракъ⁷ та Еміл Кубек⁸ (див. Плішкова 2008: 26).

„Русская грамматика” І. Раковського

⁴ Раковський, Іоаннъ / Rakovszky János: *Orosz nyelvtan / Русская грамматика*. Ungvár: Lévai Mór Könyvkiadása, 1867. Ця граматики була першою граматикою російської мови, видана угорською мовою (Вонкáló 1935: 47).

⁵ Сабовъ Кирилль А.: *Грамматика письменнаго русскаго языка*. Ужгородъ: Карль Іегеръ, 1865. Цю граматику використовували до кінця 19, початку 20 ст. у більшості середніх шкіл регіону (Лявинець 2008: 7).

⁶ Сабовъ Євменій: *Русская грамматика и читанка литературнаго языка Угорорусскихъ*. Ungvár: видано автором, 1890.

⁷ Митракъ Александръ: *Русско-Мадьярскій словарь*. Унгваръ, 1881. Див. Недзельскій (1932: 208). *Мадьярско-Русскій Словарь* автора був виданий аж у 1929 році. (Недзельскій 1932: 209).

⁸ Еміл Кубек: *Ó-szláv-, magyar-, ruthén (orosz), német szótár / Старославянскій-оугорскій-русскій-нѣмецкій словарь*. Ungvár: Unio, 1906.

Ország } Magyarország
 Land }
 Megye (Kerület, szék, vidék) } Ungvár Megye
 Komitat (Kreis, Stuhl, Distrikt) }
 Község } Selmec
 Stadt (Gemeinde) }

Felvételi ív
a népesség és háziállatok számlálására
 az 1869. évi december 31-diki állapot szerint.
Aufnahms-Bogen

zur Zählung der Bevölkerung und der Haustiere nach dem Stande vom 31. Dezember 1869

Utsza }
 Gasse } _____

Házaság } 84
 Haus-Nro } _____

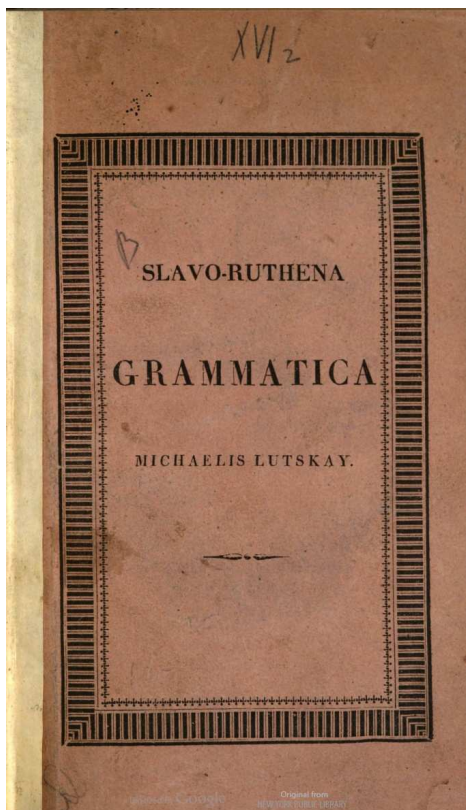
A lakás van }
 Die Wohnung ist }
 pincreben? }
 im Keller? }
 földszint? } off
 zu ebener Erde? }
 felemelsten? }
 im halben Stock? }
 hányadik emeleten? }
 im wievielten Stock? }
 padláson? }
 auf dem Boden? }

Двомовний переписний лист з 1869 року

Але вже на початку ХХ ст. з'явився намір використовувати місцеву мову в освіті, художній літературі, пресі (Sztripszky 1913), тобто були зроблені перші кроки кодифікування окремої і від російської, і від української русинської (руської) мови (Szabó 1913: 46, Sztripszky 1913: 294–296). Прихильники окремішності русинської мови базували свої погляди на традиціях таких місцевих діячів, як Олександр Духнович та Михайло Лучкай. Аналіз творів згаданих науковців свідчить про те, що ані Лучкай⁹ (Німчук 2000b: 176, Cserniczkó 2013: 79–86, Danylenko 2009, Плішкова 2008: 16, Zoltán 2010),

⁹ Michaelis Lutskey: *Grammatica Slavo-Ruthena, seu Vetero-Slavicae, et actu in montibus Carpathicis Parvo-Russicae, ceu dialecti vigentis linguae*. Budae: Reg. Universitatis Pestiensis, 1830.

ані Духнович¹⁰ (Бростяникъ 1943, Кушко 2007: 38, Мозер 2008, Францевъ 1930, 1931: 10–11, Magocsi 1978: 51) не вважали окремою мовою мовлення місцевих слов'ян.

VIII
tropolis, quae Viennae. Unice Slavi anxie solliciti erant, suntque, ut Lingua Litteraria cum Communi amalgamissetur, seu ut a pluribus intelligatur, seu ut facilius condiscatur.

Sed tamen qui Litterariam linguam seire cupit, studere grammaticam debet, et illiterati ita sunt remoti a stylo polito, sicut a V. Slavico.

Cum terminis vero ab exteris mutuatis si id evenisset quod in Litteratura Germanica: sensim, et sensim pro ratione necessitatis ab omnibus fuissent acceptati.

Unica Dialectus mansit absque Grammatica, et forte corruptione, scilicet: Ruthenica, aut Карпато-руська, quae praeter parvam Russiam, Poloniam, praecipue usu venit in Galicia, Lodomeria, Bukovina, et ab hinc per latus meridionale montium Carpathicorum, seu superiorem Hungariam usque Scopusium, cujusque labii animae in Diaecesi Munkatsiensis et Eperjesiensis, in parteque M. Va-

Титульна і сторінка VIII граматики М. Лучкая: автор не вважав місцеві варіанти окремою мовою

В перші роки ХХ століття Августин Волошин також був прихильником введення місцевих говорів в освіту, культуру, і був протилежником української орієнтації (Белей 2010, Бірчак 1924: 15, Думнич 2009: 9, Левенець та інші ред. 2008: 158–159, Магочій 1994: 214, 2007а: 390, Недзвільській 1932: 247–248, Чучка 1993b: 32, Юсип

¹⁰ Олександр Духнович: *Сокращенная грамматика письменного рускаго языка*. Buda, 1853.

1993: 338, Плішкова 2008: 30). За оцінкою деяких дослідників і політиків, перші граматики Волошина¹¹ зробили вагомий внесок у розвиток літературного варіанту русинської мови (Гарайда 1941: 6, Лявинец 2008: 7, Мишанич–Чучка ред. 1995: 5–36, Недзільській 1932: 245–246, Bonkáló 1935: 59, Brenzovics ред. 2009: 250–251, Marina 1977/1999: 63, 86).

Читанка Духновича

¹¹ А. Волошин: *Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школъ*. Ungvár, 1899; *Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народных школъ. Матеріаль II-го класса народной школы*. Ungvár: Szt. Bazil Társulat, 1901; *Азбука угро-руськаго и церковно-славянскаго чтенія*. Унгварь: Уніо, 1906; *Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan*. Ungvár: Unio Könyvnyomda Részvénytársaság, 1907; *Азбука и перва читанка для первого класа народніх школ на русском язичі*, 1913; *Методическая грамматика карпато-русского языка для народных школъ. Для I и II классов народной школы*. Ungvár: Unio Könyvnyomda Részvénytársaság, 1919.

14. abof
1902

Bongledia

Építési költségvetés. — Bau-Überschlag.

A Szécsi ev. ref. egyházi templom, s tornya
aitt alakításairól.

Sz.	A tárgy megnevezése	Méter-mértékek — Maasse			Pénz-összeg — Geldbetrag		
Nr.	Benennung des Gegenstandes	Folyam Current	Négyszög Quadrat	Köb Kubik	Oszt. é. österr. W. fl. kr.	Egyes Einzeln fl. kr.	Összesen Zusammen fl. Kr.
1	A lebontási munkálatok. A fenn álló templom fedélzet on alapon samitva, kétszer 138 □ méter, lebontási munka ár □ m. kint					50	69
2	A templom fedélzettel egy magas- raiglan álló, kétf. tetőfal, és a templom belsőjében egy alkóf falazat lebontása, és a tornyalétek s tornyalétek munka ár, összes						100
3	A templom belső oldalán						

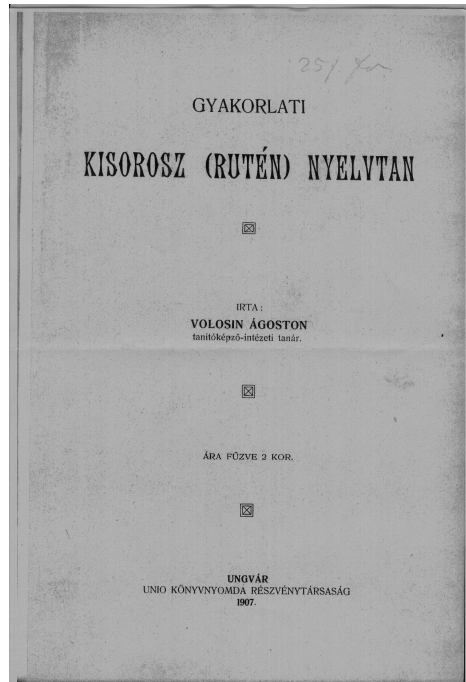
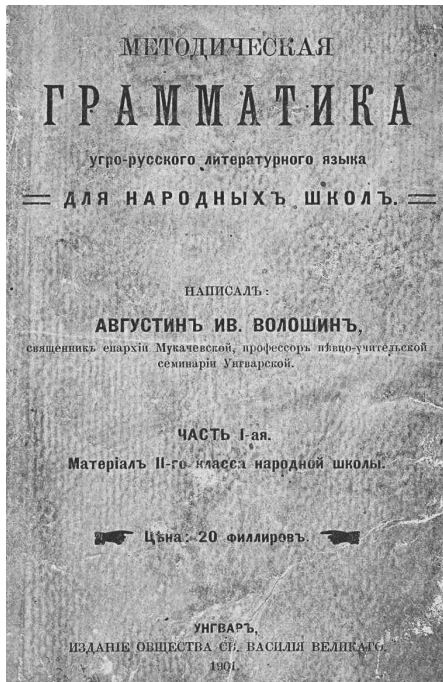
R. n. 100. Bihari, A. Budapest.

Угорсько-німецький двомовний документ з 1926 року (село Дийда)

Українська орієнтація на початку ХХ століття ще не мала сильні позиції на сучасній території Закарпаття. Це зовсім не дивно, якщо врахувати, що в кінці ХІХ, на початку ХХ століття українська ідентичність навіть в Галичині і Буковині мала конкурентів (Yekelchuk 2007, Екельчик 2010: 64, 94–95, Маґочій 2007а: 377, Нагорна 2008: 154–155, Грушевський 1954, Cserniczkó 2013: 75–110). В Закарпатському регіоні русинська самоідентифікація тримала свої позиції довше, ніж в іншому боці Карпат (Екельчик 2010, Шевельов 1987b: 51, Чучка 1993b, Vonkáló 1940/1996: 58, Yekelchuk 2007). Але ніяк не можемо погодитися з дослідниками, які вважають, що українська ідентичність і українська мовна орієнтація з'явилася в регіоні тільки після другої світової війни. Прихильники українського самовизначення повернулися до слов'ян південної сторони Карпатський гір вже в кінці ХІХ століття (див. Драгоманов 1876, Левенець та інші

ред. 2008: 158, Мишанич 1999). Львівське Товариство імені Т. Шевченка намагалося долучити до спільної роботи закарпатських дослідників, тому вони мали контакти з Гіадором Стрипським та іншими. З ними з'являється на Закарпатті українська ідейність та орієнтація.

Граматика А. Волошина з 1901 року та його угорськомовна граматика, 1907 рік

В той же час відомий письменник, громадській та політичний діяч Іван Франко, який був категорично проти насильницької «мадяризації», також звернув увагу на те, що «Ми не вороги мадярської нації. Ми високо цінимо її енергію в боротьбі за свої права, її геройство в тяжких для неї хвилях; ми шануємо її заслужених мужів, її талановитих писателів, поетів і політиків, бо знаємо, що вони ніколи не були ворогами слабих, гнобителями пригноблених, не були прихильниками здирства, отемнювання і деморалізації *ad majorem Hungariae gloriam!* [...] Ми не маємо нічого проти того, щоби наші угро-руські брати були добрими угорськими

патріотами. Своїм осідком, економічними і культурними інтересами вони тісно зв'язані з Угорщиною, і ми розуміємо добре, що ми не в силі розірвати той зв'язок, бо він природний, випливає з географічного їх положення. Та проте ми думаємо, що вони мають бути свідомими русинами, бути живою і діяльною частиною тої нації, до котрої належать своїм походженням, своєю історичною і духовою традицією. Та свобода, котрою Угорщина нині величається перед світом, не повинна бути путами, що сковують уста і душу півмільйонової маси, бо тоді вона перестає бути свободою, а робиться карикатурою свободи, дволичним фарисейством» (Франко 1896/1986: 349–350).

Двомовний переписний лист з 1869 року (комітат Унг)

2.2. Основні засади мовної політики в освіті

В Угорському Королівстві царину освіти регулював закон № XXXVIII, прийнятий у 1868 році, пов'язаний із міністром у справах релігії та освіти Йожефом Етвешом. У §58 закону стверджувалося: «Всі учні мають отримувати освіту рідною мовою, якщо та мова є однією з поширених у населеному пункті мов». Закон гарантував право на заснування та функціонування конфесійних шкіл, через який греко-католицька церква для руських (русинських) дітей забезпечила створення початкової освітньої системи. У цей період угорську державну мову не потрібно було викладати у початкових школах як предмет (Левенець та інші ред. 2008: 154, Berecz 2013, Bindorffer 2010: 20, Nádor 2011a: 37). Тоді підручники видавали сімома мовами, як і сімома мовами видавали «Газету для народныхъ учителей» («Néptanítók Lapja»). Починаючи від середини 1870 років під впливом наростаючої націоналістичної політики ця газета виходила лише угорською мовою (Zoltán 2008).

Підготовлений міністром культури Агоштоном Трефортом закон № XVIII від 1879 року про викладання угорської мови у всіх навчальних закладах народної освіти, відповідно до вимог сучасної держави, зробив обов'язковим викладання угорської мови, а також відповідне володіння нею вчителями (Berecz 2013, Nádor 2002, 2011a, Romsics 2010: 85). Закон № XXX від 1883 року зробив обов'язковим викладання угорської мови та літератури у середніх школах для учнів різних національностей. А на основі закону № XV від 1891 року в дитячих садках дітей, рідна мова яких неугорська, потрібно було ознайомити з державною мовою, тобто з угорською (Левенець та інші ред. 2008: 156, Ács 1984: 279, Bindorffer 2010: 20, Gyurgyák 2007: 82–83, Nádor 2002, 2011a, Romsics 2010: 85).

На рубежі XIX–XX століть в Угорщині не було середніх та вищих навчальних закладів з руською мовою викладання. Руська молодь, потрапивши в угорськомовну освітню систему, пішла шляхом мовної та культурної асиміляції. У 1895/1896 навчальному році на території Угорщини руську мову викладали у трьох середніх закладах освіти: у

Мукачівській державній головній гімназії як позачерговий предмет, а також у Пряшівській та Ужгородській королівських головних гімназіях теж як позачерговий предмет по 8 та 2 години в тиждень. Ужгородський греко-католицький навчальний заклад, який готував канторів із 1883 року став угорськомовним; у повідомленнях починаючи з 1906/1907 навчального року надавали інформацію про пропорцію учнів за рідною мовою, однак з 1917/1918 навчального року надавали інформацію лише про стан володіння мовами учнів. У статистиці щодо рідної мови чисельність русинів була дуже малою, однак частка тих, хто володів руською мовою, досягала 50%. Ця ж тенденція проявляється у статистичному обліку народонаселення країни: у пропорції щодо рідної мови між 1880 та 1910 роками русини-українці складали 2,5% населення; в той же період греко-католики складали 11% населення країни.

Пам'ятник біля Мукачева з 1901 року: текст пам'ятної дошки двомовний

На початку ХХ століття в Угорщині погіршилося становище освіти різних національностей, зокрема меншин. У 1907–1908 роках прийняли пакет законів про шкільну освіту, названий міністром

освіти «Лекс Аппоні». Найбільшу дискусію викликав закон № XXVII від 1907 року про правовий статус недержавних початкових шкіл.

— 29 —

templomi betűk Буквы церковн.	Polgári betűk Буквы граждан.	Magyar kiejtés Угорскій выговоръ	A betű neve Имя буквы
Щ, щ	Щ, щ	scs, pld. щедротa=scsedrotá (kegyesség)	Ща
Ъ, ъ	Ъ, ъ	keményítő jel pl. сонъ=szon (álm)	Еръ
Ы, ы	Ы, ы	ö (mélyítve) pl. быкъ=bök (ölkör)	Еры
Ь, ь	Ь, ь	lányító jel pld. конь=kony (ló)	Ерь
Ъ, ъ	Ъ, ъ	a szótag elején: j " közben: i	Ять
Ю, ю	Ю, ю	ju	Ю
Я, я	Я, я	já	Я
О, о	—	a, pld. Івснѣз=Jaszif (József)	О
Э, э	—	x, (latin) péld. Алѣксій=Álekszij (Elek)	Кси
П, п	—	psz, (görög), pld. Пслолмх=pszálom (zsoltár)	Пси
Ө, ө	Ө, ө	fth, pld. Матей=Mafthej (Máté)	Өита
У, у	У, у	i, ü, v, pld. впакоѣ=brákoj (templomi ének), миро=miro (bérmaolaj)	Иицца
Э, э	Э, э	e, ha a szótag elején „e“-t és nem „je“-t hangoztatunk, akkor ezt a betűt használjuk pld. etот=etot (ez)	Ета

Nyelvgyakorlatok.

<i>Kik?</i>	<i>urak</i>	=	<i>нан-ы</i>	<i>asszonyok</i>	=	<i>жен-ы</i>
<i>Kiké?</i>	<i>uraké</i>	=	<i>нан-овъ</i>	"	-é	= <i>жен-ъ</i>
<i>Kiknek?</i>	<i>uraknak</i>	=	<i>нан-амъ</i>	"	-nak	= <i>-амъ</i>
<i>Kiket?</i>	<i>urakat</i>	=	<i>нан-овъ</i>	"	-at	= <i>-ы</i>
<i>Kikkel?</i>	<i>urakkal</i>	=	<i>нан-ами</i>	"	-kal	= <i>-ами</i>
<i>Kikről?</i>	<i>urakról</i>	=	<i>о нан-ахъ</i>	"	-ról	= <i>-ахъ</i>
<i>Kik?</i>	<i>tolvajok</i>	<i>злочъ-и</i>	<i>Mik?</i>	<i>fűk</i>	<i>дерео-а</i>	
<i>Kiké?</i>	"	-é	"	-é	"	-ъ
<i>Kiknek?</i>	"	-nak	"	-nak	"	-амъ
<i>Kiket?</i>	"	-at	"	-at	"	-а
<i>Kikkel?</i>	"	-kal	"	-kal	"	-ами
<i>Kikről?</i>	"	-ról	"	-ról	"	-ахъ

Сторінка з граматики А. Волошина „Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan”

Перша сторінка австро-угорської купюри: окрім німецької, тексти відображені ще кількома мовами, у тому числі, руською-українською

Закон поєднав роль держави із засобами впливу держави та державного контролю. У §17 згаданого закону йдеться про наступне: «Усі школи та всі вчителі, незалежно від типу школи та від того, отримує вона державну допомогу чи ні, у душах дітей мають розвинути та підсилити свідомість відданості угорській вітчизні та належності до угорської нації, а також релігійно-морального мислення. Ця точка зору повинна домінувати у процесі всього навчання».

Закон гарантував мінімальну зарплату всім учителям, якщо в даній школі викладання угорської мови, математики, географії та історії, а також громадських прав та обов'язків проводиться згідно з наказом міністерства (§20), однак вимагав, щоб дитина з не-угорською рідною мовою після закінчення четвертого курсу свої думки могла висловити угорською мовою усно та письмово (§19). У тому випадку, якщо конфесійні школи не змогли забезпечити виконання закону, зменшувалася державна допомога, а вчителів, котрі протестували, могли покарати доганою, штрафом, навіть звіль-

ненням із роботи. Кандидатів на посади вчителів мало затверджувати Міністерство освіти, що відібрало від шкіл національностей можливість вільного вибору вчителів (Фединець–Генці 2010: 642–643).

Друга сторінка австро-угорської купюри: текст тільки угорською мовою

§19 цього закону стверджував: «Якщо кількість учнів з угорською рідною мовою досягає, або складає 20% усіх зареєстрованих учнів, то для них угорська мова як мова навчання обов’язково використовуватиметься. А якщо половина учнів має рідну мову угорську, мовою навчання є угорська, власники шкіл можуть подбати про те, щоб учні з неугорською рідною мовою теж мали можливість навчатися на рідній мові. Однак у всіх таких народних закладах освіти, в яких єдиною мовою викладання є державна, це становище не може бути змінене».

Міністр освіти Граф Альберт Аппоні у своїх мемуарах виразив наступну точку зору: «Поширення знання угорської мови вважаємо важливим, щоб інтелігенція з неугорською рідною мовою теж могла брати участь у служінні державі і завдяки цьому ще щільніше приєдналася до справ держави, однак головним чином як засіб

громадської єдності, без якої політична єдність залишиться пустою формою» (Arponyi 1934: 57).

Végbizonyítvány.

Tóth Péter.

született *1893* év *május* hó, *30.* nap. *Bátyui* ban
ben
 vallása *ref.* az iskolát látogatta *1899* től *1905* ig, utoljára
 ezen iskola *—* csoport *V7.* osztályában a következő osztályzatot érdemelte:

Magaviselet: *jó.* _____
 Szorgalom: *jó.* _____

Előnével:

Hittanból	Hittanból	<i>jeles.</i> _____
	a tanítási nyelvől	olvasásból . . . . .
nyelvtanból és helyesírásból		<i>jó, elégséges.</i> _____
földrajzból	földrajzból	<i>Elégséges.</i> _____
	történelemből	<i>Elégséges.</i> _____
természettanból	természettanból	<i>jó.</i> _____
	fizikából	_____
számtanból és mértanból	számtanból és mértanból	<i>jeles.</i> _____
	rajzból	_____
széprásból	széprásból	<i>Elégséges.</i> _____
	köznyelvű	_____
énekből	énekből	<i>jeles.</i> _____
	tornából	<i>Kitűnő.</i> _____
ruszin nyelvből	ruszin nyelvből	_____
	_____	_____
írási	_____	_____
írásbeli	_____	_____
dolgozatainak	_____	_____
külalakja	_____	_____

Шкільний табель з часів Монархії: в школах з угорською мовою навчання русинська мова не вивчалась

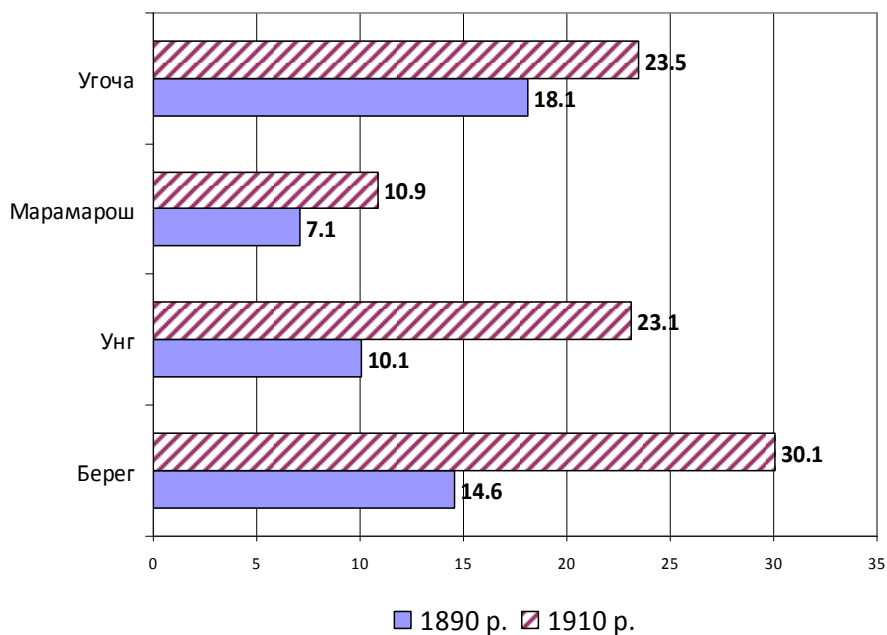

Закон № XXVII 1907 року, який, разом з наказом міністра № 120.000 від 1908 року, навчальні заклади з русинською мовою навчання практично перетворив на двомовні (Maľočij 2007a: 390, Csernicškó 2013: 67–69, Nádor 2011a: 41–42).

Результати мовно-політичних відношень освітньої політики віддзеркалюють дані переписів населення (Romsics 2010: 86). Між 1890 та 1910 роками чисельність населення, яка володіє державною угорською мовою у всіх комітатах, де значну частину населення складали русини, значно зросла (див. Рисунок 2). Міру зростання, крім результатів мовної освіти, підсилювала мовна асиміляція національностей.

Рисунок № 2. Частка не угорського населення комітатів Угорщини Унг, Угоча, Берг і Марамарош, яка володіє державною (угорською) мовою за даними переписів населення 1890 та 1910 років

Складено на основі видання: Csernicškó (1998a: 164).

В березні-квітні 1917 року Михайло Грушевський (1991: 104–105) написав наступні слова: «Ми не візьмем прикладу з Угрів, котрі виступали перед Європою лицарями вільності, а у себе в Угорщині, добувши для неї державне право, зав'язали в неключиму неволю всі інші народності. [...] Всякі прояви українського шовінізму, виключності, нетолеранції, супроти інших народностей несимпатичні й небажані взагалі, коли б то не було. Тепер же, в нинішніх обставинах, коли так треба такту і розваги, порозуміння і солідарності для осягнення великої мети, вони недопустимі зовсім. Їх треба попросту признати національним злочином і виступати проти них з усею рішучістю».

2.3. Державна політика асиміляції

Представники національних меншин послідовно протестували проти мадяризаторських державних намагань (Gyurgyák 2007: 85–88). Починаючи з 1870 років політичні представники окремих національностей час за часом об'єднували зусилля для виступу проти мадяризації. Визначною подією у співпраці національностей був будапештський конгрес національностей у 1895 році, на якому рекомендували здійснення національного самоврядування, яке базувалося б на областях, створених відповідно до територій поширення мов національностей. Виконавчий комітет, організований на конгресі національностей, у 1896 році протестував проти міленіумних святкувань (Фединець–Генці 2010: 643).

Купюра 20 корон з 1913 року; на неї, поряд з іншими мовами, і українська мова

«У часи рубежу століть усе більшою стає прірва між політично культивованим поняттям нації та між поняттям нації серед неугорського населення. Громадяни Угорщини неугорської національності хотіли б мати більше прав та територіальну автономію.

Якщо у колах їхніх політизуючих еліт і не була загальною мета самостійної національної держави, все менш припустимою була для них думка угорської політичної нації. Розділювальною межею між угорцями та національностями стало те, що у національній свідомості угорців визначальну роль зіграла тисячолітня угорська державність, тоді як у національній свідомості не угорців був відсутнім момент власної державності. Еліта національностей все реалістичніше рахувалася зі своєю національною державою», – визначає Ілдіко Сабо (Szabó 2006).

Багато видатних представників угорського суспільно-політичного життя, політики теж протестували проти мадяризаторських прагнень держави, вимагали примирення угорців та не угорців у дусі взаємного визнання національної поваги. Ось така промова депутата угорського парламенту Лайоша Мочарі: «На угорську націю чекає велике та складне завдання. Йому вдруге потрібно заснувати вітчизну. Має подумати над тим, як організувати цю державу таким чином, щоб та була не лише конгломератом тих національних деталей, які вже стоять тут відокремлені одна від іншої та консолідувавшись у собі, як нагромаджений будівельний матеріал, а була та залишалася органічно цілою, яку з'єднає внутрішня сила загального впливу [...]. Закон про національності 1868 року потрібно зберегти, чесно виконувати його, щоб ми у порівнянні з ним підтримували зі сторони держави культурні устремління національностей, надавали допомогу освітнім закладам з мовами національностей. Я казав і кажу, що при призначенні посад в установах – знову ж порівняно з законом – потрібно мати на увазі громадян неугорської національності; [...] казав, що потрібно покінчити з тим ідейним напрямком культурних спілок, який своїм завданням визначив скорочення чисельності національностей; говорив, що треба покінчити з тими образами, що поняття угорський та патріот є тотожними, тобто зрадниками батьківщини є всі, хто не угорець» (див. Kemény ed. 1956: 193–194).

Прем'єр-міністр Угорщини між 1903–1905 та 1913–1917 роками Іштван Тиса також висловився у подібному дусі: „Невже ми живемо ілюзією, що мадяризували румунських чи словацьких співгромадян,

котрих навчили писати та читати угорською мовою? Та це ж не мадяризація, панове! [...] Хтось, можливо, може навчитися писати та читати, особливо у тому випадку, якщо добряче замордують у школі, але він буде ще більше ненавидіти угорську національну справу, ніж до того» (*Gróf Tisza István képviselőházi beszédei*, IV. kötet – с. 76.).

Засобом мадяризаторської політики було й те, що уряд вимагав зміни на угорську мову чужих імен (Франко 1896/1986: 346, Bánffy 1903: 149) та назв населених пунктів (Kozma 2000, Левенець та інші ред. 2008: 156, Фединець–Генці 2010: 644, Франко 1896/1986: 346–347). Систематичне надання угорських назв населеним пунктам в Угорщині розпочалося з кінця XIX століття, з прийняттям закону № IV від 1898 року. За майже півтора десятиліття сформувалася єдина офіційна угорська система назв населених пунктів, яка, однак, стала предметом суперечок серед представників інших національностей (Gyurgyák 2007: 85–88). До мадяризації назв населених пунктів, які були на територіях, де в більшості проживали представники неугорської національності, приступив кабінет міністрів Калмана Тиса, який закликав населення також змінити чужомовні імена. Під час керування урядом Деже Банффі (1895–1899 роки) здійснювався більш безпосередній вплив на мадяризацію імен, і особливо велику кампанію було розгорнуто серед державних службовців (Bánffy 1903: 149). Після прем'єра Банффі під час керування урядом його наступника Калмана Селла хвиля мадяризації вщухла.

За визначенням Іштвана Козми, „мадяризація імен як суспільне явище, з одного боку, була формою виявлення добровільної асиміляції змадяризованих національностей, її супровідним явищем, з іншого боку, вона пов'язана з відкритими та замаскованими державно-політичними зусиллями та суспільними рухами, направленими на асиміляцію неугорського народонаселення та мадяризацію державного іміджу. І на завершення у певних відрізках часу, особливо у 1930–1940 роках, такі заходи були пов'язані зі стратегією порятунку, намаганням сховати зовнішні ознаки іншого походження етнічних/релігійних груп (євреїв, а потім швабів), які мали небезпеку втрати статусу” (Kozma 2000). Мадяризація імен відбувалася переважно в регіонах, де домінувало угорськомовне населення.

Території, в яких переважну частину населення складали інші національності, серед яких і сучасне Закарпаття, були меншою мірою задіяні в цій політиці.

Під час перепису населення 1910 року єврейське населення країни навіть не рахували як окремий етнос, а за основу (при переписі) брали рідну мову. Під час обробки даних за методичними вказівками «в якості рідної мови завжди потрібно використовувати без впливу та відповідно до реальності ту, яку особа вважає своєю рідною, і якою розмовляє найкраще та найбільш охоче. Виходячи з цього, потрібно відзначити, що хоча в більшості випадків рідна мова тотожна з тією, яку особа вивчала в дитинстві і, як правило, від рідної матері, все-таки можуть траплятися і такі випадки, коли рідна мова дитини відмінна від рідної мови матері, особливо тоді, коли дитина у дитячому садку, школі або в результаті інших суспільних контактів чи внаслідок того, що батьки мають різні рідні мови, засвоїла іншу мову [...]. Як рідною, так і іншою мовою, якою говорять, може вписуватися лише жива мова, і виходячи з цього єврейську мову чи мову іврит вписувати неможливо. Отже, у деяких регіонах у людей єврейського віросповідання, які користуються „зіпсованою” німецькою мовою, змішаною з гебрайською, тобто так званим жаргоном, потрібно реєструвати німецьку мову» (див. Varga 1992: 15–16). Щодо релігійного розподілу народонаселення у 1910 році, то 5% населення країни були іудеями.

У зміні народонаселення держави та етнічних пропорцій певну роль зіграли також еміграційні хвилі (Katus 2009: 389). Еміграція з Угорщини була найбільш потужною на рубежі XIX–XX століть. Між 1890–1900 роками 15,5% всіх, хто емігрував з Європи, складали вихідці з монархії, між 1901 та 1910 роками – 23,8%, із цим показником Австро-Угорська монархія вийшла на перше місце серед європейських країн. Беручи до уваги етнічні пропорції серед всього народонаселення, еміграція була найбільш поширеною серед словаків, німців та русинів-українців (Левенець та інші ред. 2008: 166–168, Ács 1984: 304, Botlik 1997: 140–146, Puskás 1982; див. Таблицю 6).

vármegye és község (fj. vagy rt. város) megnevezése: .....

SZÁMLÁLÓLAP.

Kitöltendő az 1910. évi VIII. törvénycikk alapján minden jelenlevő egyénről.

tekintet nélkül a nemre és korra, tehát a csecsemőről is.

A 3., 5.-d, 9., 10., 11., 14. és 18., -25. kérdésekre a megfelelő dált szedési szó (szavak) aláhúzásával kell válaszolni.

Városrész, kerület: .....

Ulcza, út, tér és házszám: .....

Puszta, telep, tanya, stb.: .....

Kérdés	Felelet
1. Vezeték- és keresztnéve? (Családi és utóneve?)	
2. Születésének éve, hónapja, és napja?	..... év, ... hó, ... nap.
3. Neme és családi állapota?	..... férfi (fiú), — nő (leány), nőtlen (hajadon), — házas, — özvegy, — törvényesen elvált.
4. Gyermekeinek száma? (Csak házas, özvegy és elvált egyéneknél.)	összesen született: .....; ebből életben van .....
5. Foglalkozás, kereset, hivatal, állás?	a) a foglalkozás át tisztes megnevezése (napszámosságoknál a keresetnek, nyugdíjasoknál a minőségnek s a korábbi állásnak és foglalkozásnak is kitérítéssel.)
	b) a foglalkozás viszony megjelölése, (hogy önálló-e vagy tisztviselő, segéd, tanonc, munkás, családi kisegítő, cseléd, szolga stb.)
	c) ha önálló iparos vagy önálló kereskedő:
6. Ha mint tisztviselő, segéd stb. alkalmazva van vagy alkalmazva szokott lenni:	a) az alkalmazó (munkaadó) föld-birtokos, iparos, kereskedő, vagy más egyén, illetőleg gazdaság, vállalat, részvénytársaság, intézet, hivatal, hatóság stb. vagy a cseléd-tartó gazdaság; b) mennyi idő óta van ennél a munkaadónál alkalmazva? c) ha jelenleg nincs alkalmazás, mennyi idő óta van hely nélkül?
7. Van-e valami állandóan vagy az év egy részében rendszerint üzött mellékfoglalkozása? (A felelet éppoly tisztes legyen, mint az 5. a), b) és c) s a 6. a) kérdéseknél.)	neve (cége)? ..... foglalkozása ..... (vállalata)? ..... székhelye? .....
8. Ha semmi foglalkozása nincs, vagy csak mellékes vagy olyan van, mely keresetet nem ad (tanuló, háziartásbeli nő): ki az eltartója (atyja, teste stb.) és mi annak foglalkozása?	..... év, ... hónap, ... nap óta. ..... év, ... hónap, ... nap óta.
9. Van-e háza, földje, földbirtoka vagy részes földje? (A feleletnek és családtagoknak a férjvel, családfővel közös ház- és földbirtokát csak a férj, illetőleg családfej lapján kell kimutatni a más háztámban, sőt a községben levő ház- és földbirtokot is tekintetbe kell venni.)	háza van, — háza nincs, — földje nincs, földtulajdonos (..... kat. hold, ... □-öt), földbirtó (..... kat. hold, ... □-öt), részes (feles, harmados) földje van (..... kat. hold, ... □-öt).
10. Miveltsége? (Lásd az utasítás megfelelő pontját.)	legalább a középiskola 8, — 6, — 4, — osztályát végezte vagy ezzel egyenlő fokú intézetet; 4 elemi, — 6 elemi osztályt végzett; ír-olvas, — csak olvas, — sem ír, sem olvas.
11. Vallása? (Lásd az utasítás megfelelő pontját.)	r. kath., — g. kath., — reform., — ágostai hitv. ev., — g. kel., — unitárius, — izr., — vagy: .....
12. Anyanyelve (az anyanyelv a nyelv, melyet magának a legjobban és leggyakrabban beszél)?	
13. Anyanyelvén kívül mely más nyelven beszél még?	
14. Állampolgársága, illetősége? (Lásd az utasítás megfelelő pontját.)	magyarorsz. — horv.-szlav. magyar állampolgár — boszniai; osztrák (..... koronatar.; .....); egyéb külföldi: .....

Таблиця № 6. Національний розподіл емігрантів з Угорщини (у %)*Джерело: Mayer (1977: 174).*

	Угорці	Словаки	Німці	Румуни	Руські	Хорвати та серби	Інші
1905–1907	33,9	23,0	20,4	14,4	3,8	3,4	1,1
1911–1913	35,0	19,0	17,8	20,9	3,9	2,4	1,0

За даними Магочія (2007b: 61), у період від 1880 по 1914 роки з сучасної території Закарпаття виїхало до Америки близько 225 тисяч осіб.

Частина латинського шрифту замість кирилиці для східнослов'янського населення північно-східної Угорщини (початок ХХ ст.)

Джерело: <http://litopys.org.ua/volosh/volosh31.htm>

Г. РУСЬКИЙ АЛФАВІТ ІЗ УГОРСЬКИХ ЛІТЕР

№ п/п	Кириличні букви			Угорські позначення		Примітки
	Церковні	Громадянські	Писані	Друковані	Писані	
1	А, а	А, а	А, а	А, а	А, а	Пом'якшено – гу
2	Б, б	Б, б	Б, б	В, в	В, в	
3	В, в	В, в	В, в	У, у	У, у	
4	Г, г	Г, г	Г, г	Н, н	Н, н	
5	Д, д	Д, д	Д, д	Д, д	Д, д	

З 1915 року угорський уряд намагався запровадити латинський шрифт замість кирилиці для східнослов'янського населення північно-східної Угорщини (Магочій 1994: 48). «Вже взимі 1914/15 приходили вісти, що правительство будапештське рішило замінити кирилицю мадярською азбукою так в школах, як і в церквах. [...] Держ. секретар Клебелсберг скликав на 5. VI. 1915 до себе анкету в ділі установлення, як маєтсья руський текст переписувати мадярськими

буквами. [...] Ця "наукова" порада була для нас напімненням, що влада йде рішучо проти останніх признаков нашої народної і обрядової індивідуальности, й тому глядали оборони в Римі. Без наукового приспособлення латинська азбука не може замінити кирилики. Але "наукова комісія" і не пустилася до наукової аналізи цього питання, навіть відклонила проєкт проф. др. Ашбота, щоб наукова комісія була доповнена філологами, знаючими руську мову. А тепер цією науково неустановленою азбукою хотіли б переписати та видати літургічні книги, які повинні мати вартість довголітню. [...] Проти цього, нечуваного атентату протестує наука, яка учить, що кожна азбука має свою історію і природну еволюцію. З одного дня на другий не вискочила ані одна буква» – згадує ці часи А. Волошин (1937).

Листівка з Мукачево, з німецьким та угорським текстом

Але русини це сприймали із незадоволенням (Волошин 1937, Кондратович 1924: 105, Недзільській 1932: 242). Це, і початок першої світової війни не дали змогу для угорської влади довести своє рішення до завершення.

**Середня частина латинського шрифту замість кирилиці для
східнослов'янського населення північно-східної Угорщини**

№ п/п	Кириличні букви			Угорські позначення		Примітки
	Церковні	Громадянські	Писані	Друковані	Писані	
6	Ѣ, ѣ	Е, е	Е, е	Е, е	Е, е	На початку складу передається буквосполученням je
7	Ж, ж	Ж, ж	Ж, ж	Zs, zs	Zs, zs	
8	Ѣ, ѣ	—	—	Z, z	Z, z	
9	З, з	З, з	З, з	Z, z	Z, z	Пом'якшено — z' Звук подібний до давньоугорського середнього e
10	И, и	И, и	И, и	I, i	I, i	
11	І, і	І, і	І, і	I, i	I, i	
12	Й, й	Й, й	Й, й	J, j	J, j	
13	К, к	К, к	К, к	K, k	K, k	
14	Л, л	Л, л	Л, л	L, l	L, l	Пом'якшено — ly
15	М, м	М, м	М, м	M, m	M, m	
16	Н, н	Н, н	Н, н	N, n	N, n	Пом'якшено — ny
17	О, о	О, о	О, о	O, o	O, o	
18	П, п	П, п	П, п	P, p	P, p	
19	Р, р	Р, р	Р, р	R, r	R, r	Пом'якшено - r' Пом'якшено - sz'
20	С, с	С, с	С, с	Sz, sz	Sz, sz	
21	Т, т	Т, т	Т, т	T, t	T, t	Пом'якшено — ty
22	У, у	У, у	У, у	U, u	U, u	
23	Ф, ф	Ф, ф	Ф, ф	F, f	F, f	
24	Х, х	Х, х	Х, х	Ch, ch	Ch, ch	
25	Ѣ, ѣ	—	—	Ot, ot	Ot, ot	
26	Ц, ц	Ц, ц	Ц, ц	C, c	C, c	Пом'якшено — c'
27	Ч, ч	Ч, ч	Ч, ч	Cs, cs	Cs, cs	
28	Ш, ш	Ш, ш	Ш, ш	S, s	S, s	
29	Щ, щ	Щ, щ	Щ, щ	Scs, scs	Scs, scs	Передається поєднанням угорського s та літеросполучення cs. Може замінювати знак роздільної вимови. Його звучання між угорським а та ő. Передається через i або í.
30	Ъ, ъ	Ъ, ъ	Ъ, ъ	—	—	
31	Ы, ы	Ы, ы	Ы, ы	Öb	Öb	
32	Ь, ь	Ь, ь	Ь, ь	після c, z, sz, z (c', r', sz', z')		М'який знак. Напр., конець = koniec "yégg", сечь = szesz' "ez", зябу = z'abu "fázom", д'яло = dylo "dolog".

Листівка з часів монархії

Кінець латинського шрифту замість кирилиці для східнослов'янського населення північно-східної Угорщини

№ п/п	Кириличні букви			Угорські позначення		Примітки
	Церковні	Гражданські	Писані	Друковані	Писані	
33	Ѣ, ѣ	Ѣ, ѣ	Ѣ ѣ	Ji, ji I, i	Ji, ji I, i	Напр., ѣсть = jiszť “eszik”, тѣло = tyilo “test”, цѣль = cily “cel”.
34	Ю, ю	Ю, ю	Ю, ю	Ju ju U, u	Ju, ju U, u	Напр., юг = juh “dél” люблю = l’ubl’u “szeretek”, сюда = sz’uda “ide”.
35	Ѧ, ѧ Ѧ, ѧ	Я, я	Я, я	Ja, ja A, a	Ja, ja a, a	Напр., яма = jáma “gödör”, лягу = l’ahu “lefekszem”, сяду = sz’adu “letülök”.
36	Ѡ, ѡ	—	—	O, o	O, o	
37	Ѣ, ѣ	—	—	X, x	X, x	
38	Ѥ, ѥ	—	—	Psz, psz	Psz, psz	
39	Ѧ, ѧ	Ѧ, ѧ	Ѧ, ѧ	Th, th Ft, ft	Th, th Ft, ft	
40	V, v	V, v	V, v	Ü, ü	Ü, ü	
41	Э, э	Э, э	Э, э	E, e	E, e	
42	—	Г, г	Г, г	G, g	G, g	

У XIX столітті угорська державна мовна політика особливо не перешкоджала розвитку руської мови. Однак на рубежі XIX–XX століть мадяризаторські заходи поступово витісняли використання мови слов'янського населення в освіті. Історик Ігнац Ромшіч зазначив: «Замість підтримки освіти рідною мовою намагалися розширити угорськомовну освіту, і через це здійснити мовно-культурну мадяризацію. Культурну гомогенізацію вважали сучасним дієвим методом керування державою та неодмінною передумовою суспільного підйому» (Romsics 2010: 84).

Головна вулиця Мукачеве, початок XX століття

Разом із тим у переважній більшості населення місцевої слов'янської спільноти та в її інтелігенції не було єдиних уявлень про подальший розвиток своєї мови. Одні течії вважали російську мову літературною мовою місцевої слов'янської спільноти, а інші бажали створити власну літературну мову, спираючись на місцеві діалекти. Використання української мови як літературної в регіоні у цю епоху не було характерне. В кінці XIX, на початку XX століття український

напряма ще і в Галичині не мав міцний статус (Загорный 1873, Штруве 2011: 168, Magocsi 1978, Магочій 2007а: 347, 2012, Мозер 2011b, Екельчик 2007, 2010, Cserniczkó 2013: 107–110). «Галичина масово перейшла на термін з коренем *україн*- наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття» (Радевич-Винницький–Іванишин 2012: 162).

З початку ХХ століття позиція угорської політики полягала у посиленні руської ідентичності, створенні окремої руської літературної мови, яка базувалася б на місцевих діалектах. Однак це мовно-політичне намагання з огляду на те, що наростаюча гомогенізаційна політика викликала застереження, не знайшло підтримки повною мірою серед слов'янського населення регіону.

